

О. В. Андрушко*

НЕЗАКОННА МІГРАЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ

Криміналістика — наука, що постійно розвивається. Законами її розвитку є: закони зв'язку та спадковості між існуючими та виникаючими концепціями, активного творчого пристосування сучасних досягнень науки для вирішення окремих завдань науки криміналістики, обумовленості криміналістичних рекомендацій потребам практики, прискорення темпів розвитку криміналістичної науки в умовах науково-технічного прогресу¹. Результатами дії цих законів є створення нових криміналістичних теорій, розроблення та створення нових методик розслідування злочинів, удосконалення криміналістичної техніки та тактики та ін. Закономірності суспільного розвитку призводять до виникнення нових видів злочинів, форм злочинності, а у свою чергу й виникнення нових криміналістичних теорій (концепцій): загальної теорії боротьби зі злочинністю, вивчення злочинної діяльності, розслідування організованої злочинності² тощо.

Незаконна міграція — явище суспільно-небезпечне, але окремо криміналістами майже не вивчалось, оскільки немає в кримінальному законі такого виду злочину, що зумовило б розвиток методики його розслідування. Хоча особи, які сприяють незаконній міграції, перш за все, вчиняють незаконне переправлення осіб через державний кордон України і мають нести кримінальну відповідальність за ст. 332 КК України. При цьому є непоодиноким вчинення інших злочинів чи інших протиправних дій самими незаконними мігрантами та їх переправниками. Так, у 2002 році незаконні мігранти в Україні скоїли 2,5 тис. злочинів³. Незаконна міграція дедалі набуває ознак організованої злочинності, стає прибутковим кримінальним бізнесом.

Аналіз наукових праць з криміналістики дає підстави стверджувати, що до цього часу немає комплексних праць з криміналістичного вчення про незаконну міграцію. Поряд з цим, є значна кількість наукових праць, навчальної та методичної літератури з криміналістики, яка в окремих змістовних рубриках стосується незаконної міграції. До таких, наприклад, належать монографічні праці з методики розслідування злочинів вчинених іноземцями (чи з їх участю)⁴; розслідування злочинів вчинених щодо іноземців⁵; питань взаємодії правоохоронних органів⁶ та міжнародного співробітництва⁷; тактики проведення окремих слідчих дій у справах про злочини іноземців (чи проведення слідчих дій з участю іноземців)⁸, галузей криміналістичної техніки⁹.

© Андрушко О. В., 2008

* доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, викладач кафедри кримінального процесу та криміналістики Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, кандидат юридичних наук

¹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. — К.: Кондор, 2005. — С. 48.

² Зеленецький В. С. Общая теория борьбы с преступностью: 1. Концептуальные основы. — Х.: Основа, 1994; Яблоков Н. П. Расследование организованной преступной деятельности: Практическое пособие. — М.: Юристъ, 2002; Бахин В. П., Карпов Н. С. Некоторые аспекты изучения практики борьбы с преступностью (данные исследований за 1980-2002 г.). — К., 2002; Карпов Н. С. Злочинна діяльність: Монографія. — К., 2004 та ін.

³ Філіппов С. О. Державна прикордонна служба України в системі кримінологічного попередження незаконної міграції та пов'язаної з нею злочинності // Боротьба з протиправною діяльністю на державному кордоні України: теорія, практика, проблеми взаємодії: Матер. міжвід. наук.-практ. конф. (8 грудня 2005 р.). — Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2006. — С. 78.

⁴ Бастрыкин А. И. Проблемы расследования уголовных дел с участием иностранных граждан (комплексное криминалистическое, уголовно-процессуальное и уголовно-правовое исследование): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Л., 1980; Сич В. О. Методика розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням державного кордону: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Хмельницький, 1998 та ін.

⁵ Вайнагий И. И. Использование криминологических данных в раскрытии преступлений, совершаемых в отношении иностранных граждан: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 1992.

⁶ Бекишев Д. К. Взаимодействие органов дознания и следствия стран СНГ при расследовании преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1996; Биленчук П. Д., Ерленов С. Е., Кованов А. В. Транснациональная преступность: состояние и трансформация: Учеб. пособ. / Под ред. П. Д. Биленчука. — К.: Атика, 1999. — 272 с.; Ерленов С. Е. Взаимодействие правоохранительных органов стран СНГ при раскрытии и расследовании транснациональных преступлений: Дис. ... д-ра юрид. наук. — М., 2000 та ін.

⁷ Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы: Монография. — К.: Юнона, 2002; Виноградова О. І. Міжнародне співробітництво України у галузі боротьби зі злочинністю: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2000; Сизоненко А. С. Використання доказів, отриманих на території інших країн, в кримінальному процесі України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2004; Гавриш Т. С. Проблеми допустимості доказів, отриманих в ході міжнародної правової допомоги в кримінальних справах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2004 та ін.

⁸ Лівін Ю. І. Огляд місяця події при порушенні державного кордону України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Хмельницький, 1998.

⁹ Онісько О. І. Види слідів та використання їх при розслідуванні незаконного перетинання державного кордону (за матеріалами органів дізнання Прикордонних військ України): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — К., 2003.

На даний час наявні численні публікації у періодичних виданнях що стосуються досліджуваної проблеми¹⁰, також ця проблема є предметом обговорення деяких наукових конференцій¹¹.

У свою чергу, навіть неповний аналіз наукових праць (більш глибокий в межах даної публікації зробити неможливо) свідчить про актуальність узагальненого вивчення криміналістикою незаконної міграції.

Міграція у суспільстві людей є предметом вивчення багатьох галузей знань. Міграція, як пояснюють філологи, — це “переміщення, переселення (наприклад, населення всередині держави або з одної країни в іншу...)”¹².

З історичної точки зору — це процеси, що призводять до виникнення нових держав, націй чи руйнування інших. Так, в результаті міграційних процесів утворилися сучасні держави — США, Болгарія та ін.

Глобалізація світових міграційних процесів у ХХ сторіччі зумовила актуалізацію вивчення цих питань та запровадження міжнародних правових механізмів щодо регулювання цього соціального явища. Так, прийнято низку міжнародно-правових актів що стосуються питань міграції, в яких подано різні статуси осіб-учасників цього процесу та підстави їх набуття (Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.; Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини від 04.11.1950 р.; Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р.; Конвенція про статус біженців від 31.01.1967 р. та ін.), утворено й міжнародні організації, що уповноважені здійснювати діяльність з регулювання та контролю міграційних процесів, захисту прав мігрантів: Виконавчий Комітет Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, Європейський Суд з прав людини та ін.

У національних державах також діє ціла система органів та посадових осіб, на які покладені функції, що пов’язані з контролем міграції, протидії її незаконним проявам. Зокрема, в Україні до таких органів відносяться: Президент України, Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Кабінет Міністрів України, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, Державний комітет України у справах національностей та релігій, Державна прикордонна служба України, Міністерство охорони здоров’я України та багато інших.

Результатом міграції у світі є як позитивні у соціально-економічному плані наслідки (притік в окрему державу висококваліфікованих працівників; збільшення, за необхідності, чисельності населення держави чи окремого регіону тощо), так і негативні (розповсюдження небезпечних хвороб; переховування в інших державах осіб, які є кримінальними злочинцями; перенасичення ринку праці дешевою робочою силою і витіснення з нього корінного населення та ін.).

Окрім урегулювання питань міграції та її контролю, міжнародна спільнота та держави намагаються утримати випадки міграції, що несуть загрозу їх нормальному існуванню, активно протиставляючи усі цивілізовані засоби шляхом прийняття відповідних законів, утворення державних органів зі спеціальною компетенцією, посилення режимів та контролю, відповідальності тощо.

Щодо такої міграції, то в Україні широко вживаються терміни “нелегальна міграція” та “незаконна міграція”. Загалом це терміни-синоніми, але у словоформі „незаконна” особливо підкреслюється протизаконна природа такої міграції.

Незважаючи на значні досягнення у цьому питанні соціальних, політичних та інших наук, у тому ж числі й права, а саме: міжнародного, конституційного, адміністративного, кримінології, проблемним питанням на даний час залишається взагалі питання вивчення незаконної міграції такою юридичною наукою як криміналістика.

Криміналістика — наука, завданням якої, насамперед, є забезпечення розслідування злочинів та їх попередження¹³. Окремо слід зазначити, що досягнення криміналістики

¹⁰ Олефір В. І. Конституційні засади регулювання міграційних процесів в Україні // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. — 2006. — № 3; Юрченко Т. А. Вплив імміграційних процесів та злочинності на імміграційну політику Німеччини // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2003. — № 5; Толочко Г. В. Протидія нелегальній міграції в Україні: правовий аспект // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2004. — № 6 та ін.

¹¹ Протидія нелегальній міграції в Україні: Матер. наук.-практ. конф. від 31 березня 2005 р. — Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2006: Теорія та практика реалізації правоохоронних функцій Державного прикордонного службою України: Матер. наук.-практ. конф. від 30 листопада 2006 р. — Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2007 (тези доповідей: О. В. Андрушка, Л. Ю. Капітанчук, М. О. Короля, А. З. Сороки та ін.).

¹² Ожегов С. И. Словарь русского языка: Около 57000 слов / Под ред. Н. Ю. Шведовой: 20-е изд-е. — М.: Русский язык, 1989. — С. 284.

¹³ Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 т. — М.: Юристь, 1997. — Т. 1: Общая теория криминалистики. — С. 223-227; Салтєвський М. В. Указ. работа. — С. 19-20.

широко використовуються і в оперативно-розшуковій діяльності, при провадженнях у справах про адміністративні правопорушення, в кримінальному та інших галузях судочинства. Саме ці правоохоронні види діяльності на даний час потребують знань про незаконну міграцію не тільки з позицій історії та соціального призначення, про що ми почали вести мову при викладі основного матеріалу, а й з позицій опису криміналістично значущих ознак незаконної міграції, окремих заходів її протидії, розслідування злочинів, пов'язаних з нею.

Незаконна міграція в останні десятиріччя набула небувалих раніше масштабів. Вона неоднорідна у своїх злочинних проявах за

— **метою**. Наприклад, укриття особливо небезпечних та інших кримінальних злочинців; здійснення злочинів: торгівлі людьми, їх органами, невинуватим заволонням економічними, соціальними та інформаційними надбаннями цивілізованих країн; проведення розвідувальної, диверсійної та терористичної діяльності;

— **формами**. Найпоширеніші — організовані, часто й транснаціональні, поодинокі, але надто небезпечні — під егідою по екстремістському налаштованих деяких держав чи їх інституцій;

— **каналами**. Із падінням “залізного занавіску” та розпадом СРСР, такі держави як Республіка Білорусь, Російська Федерація, Україна та ін. опинилися на шляхах незаконного обороту наркотиків та їх засобів, торгівлі людьми, а також стали основними постачальниками “живого товару” в інші країни; торгівлі зброєю; незаконного транзиту небезпечних радіоактивних та хімічних речовин, засобів терору тощо.

У літературі кримінологічного спрямування пропонується вивчення детермінант злочинності мігрантів та профілактику незаконної міграції та її злочинності у спосіб здійснення правової пропаганди місцевого населення щодо недопустимості пособництва незаконній міграції¹⁴, удосконалення кримінальної відповідальності за кваліфіковані види переправлення осіб через державний кордон¹⁵.

Разом із тим, криміналісти повинні запропонувати насамперед профілактичні заходи криміналістичного спрямування. Вони повинні стосуватися особливостей попередження незаконної міграції у залежності від її форм та видів, способу вчинення та території виявлення, сукупності з іншими злочинами, характерною слідовою картиною. Зазвичай такі заходи будуть спрямовані на попередження одиночних проявів незаконної міграції, а не являти собою комплексну програму протидії незаконній міграції.

Тобто, слід звернути увагу, що у криміналістиці те чи інше явище досліджується часто через рекомендації одиничного характеру. Іншими словами — протидію незаконній міграції у її окремому вияві з конкретним набором ознак. Такі ознаки повинні широко використовуватися при побудові криміналістичних характеристик злочинів, пов'язаних з незаконною міграцією, і при розслідуванні цих злочинів.

Так, криміналістами повинні вивчатися складові незаконної міграції:

— діяльність фізичних та юридичних осіб, підприємств, установ і організацій, що приймають або забезпечують обслуговування іноземців та осіб без громадянства, які порушують порядок оформлення документів і реєстрації за їх місцем вчинення;

— діяльність фізичних і посадових осіб щодо надання іноземцям та особам без громадянства житла, транспортних засобів або інших послуг при порушенні встановлених правил;

— підроблення документів, штампів і печаток, збут їх для незаконного перетинання іноземцями й особами без громадянства державного кордону або їх легалізації чи натуралізації в Україні¹⁶.

Наведене, безсумнівно, свідчить, що незаконна міграція повинна бути предметом окремого вивчення криміналістикою в розділі методики розслідування злочинів, а саме: розслідування злочинів, пов'язаних з незаконною міграцією.

Незаконна міграція — предмет вивчення багатьох наук, наявність окремих наукових праць з проблем протидії незаконній міграції та потреби практики свідчать про необхідність подальшого вивчення цього явища, зокрема й наукою криміналістикою. Вивчення криміналістами незаконної міграції сприятиме збагаченню теорії криміналістики, насамперед, тактики провадження слідчих дій з участю осіб — незаконних мігрантів, методики розслідування злочинів учинених незаконними мігрантами (або щодо них), задоволення потреб практики правоохоронних органів по протидії (профілактиці) незаконній міграції засобами криміналістики.

¹⁴ Див., напр.: Філіппов С. О. Вказ. праця. — С. 82-83.

¹⁵ Мозоль А. П. Кримінологічна характеристика міграційних процесів в Україні // Біженці та міграція: український часопис права і політики. — 1999. — № 1. — С. 42-45.

¹⁶ Галімов Ю. А. Основні методи боротьби з незаконною міграцією на державному кордоні України // Боротьба з протиправною діяльністю на державному кордоні України: теорія, практика, проблеми взаємодії: Матер. міжвід. наук.-практ. конф. (8 грудня 2005 року). — Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2006. — С. 121.